

MEDELHAVET OCH MELLERSTA ÖSTERN — ETT STRATEGISKT KRAFTCENTRUM

Av kapten T. WULFF

I SITT nyårsbudskap för 1956 riktade president Eisenhower en allvarlig maning till det amerikanska folket att, innan det var för sent, lämna ekonomisk hjälp till de strategiskt viktiga områden, som i *särskild omfattning är föremål för sovjetrysk aktivitet och infiltration*. Härvid underströk Eisenhower behovet av en snabb insats för att rädda Medelhavsområdet och Mellersta Östern från en alltmera hotande rysk dominans. Ungefär samtidigt med att USA:s president uttalade denna varning, brottades Storbritanniens regering med svårlösta problem inom den brittiska Mellersta Östern-politiken, som rubbats i sina grundvalar genom Sovjets offensiv i arabländerna. Den senaste tidens händelser i Medelhavsområdet har sålunda vållat allvarlig oro inom Västmakterna, vilket i första hand sammanhänger med de stora strategiska intressen, som står på spel.

Ur Västmakternas synpunkt utgör Medelhavet NATO-frontens södra flank, som måste skyddas — i annat fall hotas hela Västförsvaret på Europas fastland. För försvaret av Medelhavet har Mellersta Östern den allra största betydelse och detta område brukar också betecknas som en hörnsten i NATO-försvaret. I strategiskt avseende är det sålunda mycket svårt att skilja Medelhavet och Mellersta Östern och utvecklingen inom det ena området har som regel djupgående återverkningar inom det andra.

Västsidan strävar efter kontroll över Medelhavet och Mellersta Östern främst i defensivt syfte för att hindra ett ryskt framträngande via Suez mot Nordafrika. Härifrån skulle ett anfall lätt kunna föras vidare över Iberiska halvön och rulla upp NATO-försvaret i flanken. En offensiv via Nordafrika skulle dessutom få andra följdverkningar: Mellersta Österns olja skulle sannolikt gå förlorad för Väst och sjöförbindelserna genom Medelhavet skulle kunna hotas. Västmakterna har därför starka skäl för att söka undvika en sådan utveckling, speciellt som NATO:s stridskrafter sannolikt skulle få

stora svårigheter i Nordafrika genom motstånd från den inhemska befolkningen. Det bör också framhållas att såväl Nordafrika som Mellersta Östern kan spela en viktig roll för Västmakternas offensiva krigföring. Från flygbaser inom dessa områden kan nämligen tungt och medeltungt bombflyg nå Sovjets viktiga industriområden i Donetsbäckenet och Ural.

Mellersta Östern är av speciell strategisk betydelse med hänsyn till, att detta område innehåller mer än hälften av jordens oljereserver. Dessa rika tillgångar utövar mycket stark dragningskraft på båda stormaktsblocken. För närvarande är oljan den viktigaste strategiska råvaran och innehavet av Mellersta Österns oljekällor kan i krigstid bli den tyngd, som får vågskålen att väga över åt ena eller andra sidan. Även om atomkraften kommer att spela allt större roll i framtiden, torde oljan behålla sin betydelse under närmaste årtionden.

Västmakterna är i hög grad beroende av att Medelhavets sjöfartsvägar kan utnyttjas. I krigstid erfordras dessa främst för oljetransporterna från Mellersta Östern samt för transporter av viktiga strategiska råvaror från Indien, Indonesien och Fjärran Östern via Suez. Dessutom erfordras Medelhavet för att föra fram underhållstransporter till NATO-stridskrafterna i Sydeuropa.

Bakgrunden till Sovjets starka intresse för Medelhavsområdet är främst, att ryssarna önskar få kontroll över Mellersta Österns rika oljetillgångar, varigenom Västmakternas nuvarande ledarställning på oljemarknaden skulle kunna hotas. Sovjet är också intresserat av Mellersta Östern i defensivt syfte och önskar framför allt hindra, att området utnyttjas som bas av Västmakterna. Dessutom önskar Sovjet utsträcka sitt herravälde över Mellersta Östern och Nordafrika för att härifrån kunna hota NATO-fronten i Europa. I ryssarnas offensiva syften ingår också att få kontroll över Medelhavet, varigenom Västsidas viktiga sjöförbindelser skulle kunna avskäras.

De viktigaste oljeländerna i Mellersta Östern är Irak, Saudi-Arabien, Persien, Kuwait och Bahrein. Områdets totala årsproduktion håller sig för närvarande omkring 150 milj. ton råolja, vilket innebär att Mellersta Östern är världens näst största produktionsområde för olja. De stora outnyttjade fyndigheterna tyder på, att produktionen kommer att ytterligare stegas.

I dagens läge behärskar Västmakterna praktiskt taget hela Mellersta Österns oljemarknad genom att utvinningen ligger i händerna på brittiska, amerikanska, holländska och franska bolag.

Denna maktställning har emellertid flera gånger varit hotad och utvecklingen är för närvarande oviss.

De brittiska intressena är koncentrerade till Irak samt de båda shejkdömena Kuwait och Bahrein vid Persiska vikens kust. På den irakiska marknaden har också amerikanska, holländska och franska bolag fått inesteg. I Kuwait och Bahrein sköter britererna exploateringen tillsammans med amerikanska bolag. Utvinningen av den irakiska oljan underlättas genom ett system av pipelines, som anlagts mellan oljefälten och olika hamnar vid Medelhavet. Den första oljeledningen anlades av britererna 1934 mellan oljefälten i Kirkuk och den israeliska hamnstaden Haifa. I samband med den arabisk-israeliska konflikten har oljeledningen till Haifa blockerats av araberna, vilket tvingat Västmakterna till en omläggning av transporter. Brittiska bolag färdigställde 1953 nya pipelines mellan oljekällorna och hamnstaden Tripoli i Libanon. Även amerikanerna har anlagt ett omfattande system av pipelines, som mynnar ut i Tripoli och Banias vid Medelhavet. Västmakterna har på detta sätt lyckats kringgå den arabiska blockaden mot Haifaledningen. Tillkomsten av pipelines till Medelhavet medför dessutom, att Västmakterna blir mindre beroende av transporter genom Suez-kanalen.

Persien var före 1951 den största oljeleverantören till den brittiska marknaden och årsproduktionen var då uppe i 32 milj. ton. Sedan premiärminister Mossadeq 1951 uppsagt avtalet med Anglo Iranian Oil Company sjönk produktionen på ett år till 1 milj. ton! Efter denna brytning och ända fram till 1954 försökte Sovjet att vinna inesteg på den persiska marknaden och överta de tidigare brittiska koncessionerna. En sådan utveckling skulle ha medfört allvarliga konsekvenser och USA sökte medla för att återföra den persiska oljan under Västmaktskontroll. Detta lyckades först sedan Mossadeq störtats och avlösts av Zahedi. Hösten 1954 undertecknades ett nytt avtal om den persiska oljan, varigenom exploateringen överläts på ett konsortium, där amerikanska, brittiska och franska bolag är intressenter.

Förenata Staternas oljeintressen i Mellersta Östern är koncentrerade till Saudi-Arabien, där det stora Standard Oil Company haft monopol på utvinningen sedan 1920-talet. Kung Ibn Saud och Standard Oil har ingått ett avtal, enligt vilket det amerikanska bolaget får hand om oljeutvinningen till 1999 mot höga avgifter till den arabiske monarken. Transportfrågan har amerikanerna i stor utsträckning löst genom att anlägga pipelines dels till Sidon vid Medelhavet dels till Persiska viken. Även om USA på papperet har en

mycket stark ställning på den arabiska oljemarknaden, kan läget förändras genom Sovjets offensiv i arabländerna, men ännu så länge tycks Ibn Saud fästa större avseende vid dollarinkomsterna än vid de ryska löftena.

För att säkerställa sjöförbindelserna genom Medelhavet önskar Västmakterna kontrollera de tre tillfartsvägarna Dardanellerna, Suez-kanalen och Gibraltarsund. Härigenom skulle Sovjets sjöstridskrafter kunna utestängas vid ett skärpt läge, samtidigt som egen sjötrafik har möjlighet att passera.

Trafiken genom Dardanellerna-Bosporen regleras genom Montreux-konventionen av år 1923, enligt vilken den strandägande makten dvs. Turkiet har befogenhet att i krigstid hindra örlogsfartyg att passera. Detta betraktas av Sovjet som ett allvarligt hinder, eftersom bestämmelserna inskränker den ryska Svarta Havs-flottans operationsfrihet. Sovjet har därför vid upprepade tillfällen sökt att åstadkomma en revision av Montreux-konventionen, vilket dock strandat på Västmakternas motstånd.

Under de första efterkrigsåren utövade ryssarna ett starkt tryck mot Grekland och Turkiet och önskade bland annat baser vid Dardanellerna. Läget i Medelhavet hade idag kunnat vara helt annorlunda, om icke USA 1947 ingripit till de hotande staternas skydd genom att tillämpa Trumandoktrinen. Sedan Grekland och Turkiet numera inlemmats i NATO, har trycket mot Medelhavets östra inlopp lättat och Sovjet har uppgivit sina anspråk på baser vid sunden. Den försämring i relationerna mellan Grekland och Turkiet, vilken uppstått på sista tiden i samband med Cypren-frågan, kan emellertid få konsekvenser även för Dardanellerna-Bosporen.

Genom överenskommelsen, som träffades 1954 mellan Storbritannien och Egypten, måste britterna utrymma den viktiga Suez-kanalzonen till juni 1956, då försvaret av området helt och hållet övertages av egyptiska stridskrafter. Enligt uppgörelsen har emellertid britterna rätt att återbesätta basen om någon av arabstaterna eller Turkiet hotas av ryskt angrepp. Denna bestämmelse torde vara av tvivelaktigt värde, sedan Egypten numera knutit nära förbindelser med Sovjet. Med tanke på Västmakternas sjöfartsskydd i krig är det särskilt oroande, att Egypten fått mottaga ett antal ubåtar bland den vapenmateriel, som levererats från Öststaterna.

Suez-kanalens värde som transportled i krig har varit föremål för ingående debatt och från många håll har hävdats, att kanalen sannolikt blir utan betydelse på grund av motståndarens anfall med massförstörelsevapen. Gentemot denna uppfattning kan sägas, att

en fiende knappast utför total förstöring av en anläggning, som han själv i ett senare skede kan få användning av.

Medelhavets västra tillfartsväg är ännu så länge under Västmakternas kontroll främst tack vare den brittiska basen i Gibraltar. Denna tillfart är emellertid bredare än de båda andra och därigenom svårare att effektivt övervaka. Framför allt är det svårt att utestänga ubåtar.

Möjligheterna för Västsidan att behärska Gibaltarsund beror också på läget i Spanien och Nordafrika. Spanien kan numera anses såsom ingående i Västförsvaret, men läget i Nordafrika är oklart. Om oroligheterna i detta område resulterar i öppen brytning mellan Frankrike och de berörda staterna, finns stor sannolikhet för att Sovjet kan vinna insteg i Nordafrika. En sådan utveckling skulle innebära ett allvarligt hot mot Västsidans sjöförbindelser genom Gibaltarsund och västra Medelhavet samt risk för en rysk offensiv mot Spanien.

Västmakterna håller ansenliga stridskrafter för att säkra sina strategiska positioner i Medelhavet och Mellersta Östern. Sålunda har USA avdelat en särskild sjöstyrka — den s. k. 6:e flottan — för ständig tjänst i Medelhavet. 6:e flottan omfattar bland annat en kraftig hangarfartygsstyrka med tillhörande flygförband, vari även ingår tunga atombombbärande flygplan. Storbritannien har sedan länge haft en särskild Medelhavsflotta, som på sista tiden också förstärkts med moderna hangarfartyg.

Inordningen av dessa styrkor i NATO:s försvarssystem har berett vissa svårigheter. NATO:s sydeuropakommando sattes upp 1950 och i detta ingick USA:s 6:e flotta samt franska och italienska sjöstyrkor. Den brittiska Medelhavsflottan ingick icke i sydeuropakommandot utan lydde under sin egen chef. Denna organisation med två höga chefer inom samma område och med delvis sammanfallande uppgifter visade sig snart mindre lyckad. En samordning av styrkorna diskuterades men mötte oanade svårigheter bland annat sammanhängande med prestigesympunkter. Britterna ville nämligen icke stå under amerikanskt befäl, eftersom endast britterna hade krigserfarenhet och traditioner i Medelhavet. Amerikanerna å sin sida hävdade, att chefen för den största sjöstyrkan, dvs. chefen för 6:e flottan, skulle föra högsta befälet. Problemet löstes genom en kompromiss. Ett särskilt Medelhavskommando upprättades under befäl av chefen för brittiska Medelhavsflottan. I Medelhavskommandot ingick den brittiska sjöstyrkan samt franska, italienska, grekiska och turkiska stridskrafter medan 6:e flottan kvarstod i

sydeuropakommandot. En uppdelning gjordes i fråga om uppgifterna så att Medelhavskommandot skulle svara för skyddet av sjövägarna, medan 6:e flottan skulle understödja land- och flygkriget med hangarfartygsflyg.

Som stöd åt sina sjö- och flygstridskrafter har Västmakterna sökt skapa ett system av baser inom Medelhavsområdet. Brittiska flottan disponerar baser i Gibraltar och Malta samt på Cypern. 6:e flottan kommer inom en snar framtid att förfoga över två väl utbyggda baser i Cadiz och Cartagena. Dessutom har USA mindre baser i Neapel, Port Lyautey i Marocko samt i grekiska och turkiska farvatten. Under de senaste åren har ett antal stora flygbaser tillkommit på olika platser i Nordafrika. Amerikanerna har just färdigställt fem stora flygbaser i Marocko samt en bas i Libyen. Dessutom disponerar USA en flygbas i Saudi-Arabien samt britterna två baser i Irak och två i Jordanien.

Sovjet har icke någon motsvarighet till Västmakternas bassystem i Medelhavsområdet. Den enda ryska basen av betydelse är en ubåtsbas i Adriatiska havet intill Valona.

Den brittiska Cypern-basens framtid har under senaste tiden varit föremål för ingående diskussioner. Öns huvudsakligen grekiska befolkning önskar, att Cypern skall förenas med Grekland, vilket skulle innebära, att den brittiska flottbasen måste uppgivas. Detta kan engelsmännen icke gå med på, eftersom Cypern numera är den enda brittiska basen i östra Medelhavet. Cyperns strategiska värde har ökat avsevärt, sedan britterna måst uppge Suezbasen. I krigstid erfordras Cypern för kontroll av sjövägarna i östra Medelhavet samt för övervakning av norra tillfarten till Suez. Cypern är lämplig som flottbas med hänsyn till dess läge i närheten av oljehamnarna i östra Medelhavet. I samband med den arabisk-israeliska konflikten spelar Cypern också en viktig roll, ty från denna bas kan brittiska styrkor snabbt sättas in för att avstyra eventuella krigshandlingar.

Även Maltas ställning har varit på tal, men här ligger problemet helt annorlunda till. Huvuddelen av Maltas befolkning önskar icke frigörelse utan närmare anknytning till det brittiska moderlandet. Med Cypernfrågan för ögonen tar emellertid britterna mycket försiktigt på detta problem.

Alltsedan NATO:s tillkomst har Västmakterna strävat att inlemma Mellersta Östern i NATO-försvaret genom att organisera de berörda staterna i en särskild Mellersta Östern-pakt. Dessa försök har tidigare haft mycket ringa framgång beroende på arabländernas

splittring och den motsättning som råder mellan Israel och arabstaterna. De senare är organiserade i det s. k. Arabförbundet, som omfattar Egypten, Saudi-Arabien, Irak, Jordanien, Libanon, Syrien och Jemen. Även Sudan har efter sin frigörelse anslutit sig till Arabförbundet.

Första början till en försvarspakt gjordes 1954 genom tillkomsten av pakten mellan Turkiet och Pakistan. Västmakterna sökte att få med arabstaterna i den nya organisationen, men endast Irak visade något intresse. Irak är den mest västorienterade staten inom Arabförbundet beroende på landets ekonomiska och militära förbindelser med Storbritannien. Sedan 1930 har Storbritannien och Irak haft ett militäravtal, som medgivit britterna att basera styrkor inom landet. Innan Irak definitivt engagerade sig i Västförsvaret önskade man en revision av avtalet i syfte att reducera de utländska styrkorna. Storbritannien gick med härpå, varefter Iraks anslutning till den turkisk-pakistanska pakten skedde våren 1955. Detta steg väckte ovilja och bitterhet framför allt i Egypten, där man ansåg, att Irak splittrat fronten mot den gemensamma fienden — Israel. Egypten, som allt mera kommit att framstå som den ledande makten inom Arabförbundet, har sedan sökt samla övriga arabstater i en försvarspakt riktad mot Israel.

Den nya Västmaktsorganisationen, som fått namnet Bagdadpakten, stärktes ytterligare genom Storbritanniens och Persiens inträde under 1955. Genom Persiens anslutning skapades en sammanhängande skyddsmur av NATO-anslutna stater utmed Sovjets sydvästgräns. Mellan Persien och Pakistan utgör emellertid Afghanistan fortfarande en lucka, som Sovjet på allt sätt söker bibehålla.

Under Västmakternas försök att organisera Mellersta Österns försvar hade Sovjet förhållit sig avvaktande. Vissa ansträngningar hade gjorts, att medan Mossadeq var vid makten i Persien, knyta detta land närmare östblocket men utan resultat. Utvecklingen i Egypten tog emellertid en för Sovjet lämplig vändning och i början av oktober 1955 var stunden inne, då den ryska strategiska och ekonomiska offensiven kunde starta. Genom att avvakta rätt tillfälle och utnyttja överrumpling har Sovjet lyckats att på kort tid vinna insteg i Egypten, Saudi-Arabien, Syrien och Jordanien. De ryska framstötarna har emellertid icke begränsats till Mellersta Östern — även Libyen har blivit föremål för rysk aktivitet. Ett tydligt bevis för Sovjets nya maktställning erhöles, då ryssarna i början av året lyckades förhindra Jordaniens anslutning till Bagdadpakten.